

3. Куписевич Ч. Основы общей дидактики. — М., 1986.
4. Вариативность и инновации в образовании. Электронный ресурс. Режим доступа : http://krip.kbsu.ru/pd/op_lek_8.html
5. Форми організації процесу навчання: традиції та інновації. Електронний ресурс. Режим доступу : http://osvita.ua/school/school_today/335

УДК: 376-056.36-053.4.016:74

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНОГО НАВЧАННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Войтюк І. В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті досліджується корекційно-розвивальний вплив образотворчого мистецтва на розвиток активності та соціалізації розумово відсталих дітей.

В статье исследуется коррекционно-развивающее влияние изобразительного искусства на развитие активности и социализации умственно отсталых детей.

The article examines the remedial developmental impact of fine arts on the development of activity and socialization of mentally retarded children.

Ключові слова: образотворче мистецтво, малювання, мислення, увага, сприймання, розумово відсталі діти, корекція, корекційне навчання, розумовий розвиток.

Ключевые слова: изобразительное искусство, рисование, мышление, воображение, восприятие, умственно отсталые дети, коррекция, коррекционное обучение, умственное развитие.

Keywords: art, drawing, thinking, imagination, perception, mentally retarded children, correction, correctional education, mental development.

На сучасному етапі навчання та виховання значна увага приділяється формуванню всебічно розвиненої особистості дошкільника. Вважається, що здатність творити є у кожної дитини, і тому важливо в будь-якому виді діяльності давати їй цю можливість. Досить довго вважалося, а дехто вважає й нині, що здібності людини залежать від її природних задатків, тобто генетично зумовлені. Але вітчизняні генетики М.П.Дубинін і Ю.Г.Шевченко вважають, що розвиток особистості не записується в генах, а фіксується в соціальній програмі, завдяки вихованню ускладнюється і розвивається з кожним новим поколінням.

Образотворча діяльність дитини щільно пов'язана з розвитком її особистості. У процесі зображення бере участь не яка-небудь окрема психічна функція, наприклад, сприйняття, пам'ять, увага, мислення тощо, а особистість людини в цілому. На цьому наголошував Л.С.Виготський, надаючи виключного значення дитячому малюванню не лише як мистецтву, але й як надзвичайно важливому засобу вираження себе, своїх переживань [1, с.8].

Образотворча діяльність – це художнє відображення дійсності в образах, що сприймаються за допомогою зору. Образотворче мистецтво, відбиваючи реальну дійсність, розширює можливості інтелектуальної діяльності дітей, виконує значні пізнавально-виховні функції, корегує емоційну сферу, сприяє формуванню у дітей певних соціально позитивних ціннісних орієнтацій. Образотворче мистецтво відображає дійсність у наочних образах, відтворює об'єктивно наявні властивості реального світу: об'єм, колір, просторовість, матеріальну форму предмета, світлоповітряне середовище тощо. Проте, образотворче мистецтво зображує не тільки те, що доступне безпосередньому зоровому сприйняттю, але й передає розвиток подій у часі, певну фабулу, розгорнуту оповідь. Воно розкриває духовний склад людини, її психологію.

Вітчизняними та зарубіжними педагогами постійно досліджується образотворча діяльність, її механізми, фактори, умови розвитку. Тематика творчості знаходить своє виявлення, опис у численних наукових працях, статтях. Зокрема, відомі такі дослідники як Л.С.Виготський, О.Р.Лурія, Б.Н.Нікітін, Д.І.Менделєєв, С.Л.Рубінштейн, М.І.Чистякова, К.Г.Юнг, В.Г. Волесс, Ж.А.Пуанкаре, П.К.Енгельмаєр, У.В.Штерн та інші.

Аналізу образотворчої діяльності дітей в педагогічному і психологічному аспектах приділяється велика увага. Це питання дітей дослідило багато вчених (О.І.Галкіна, Е.І.Ігнат'єв, Г.В.Лабунська, В.С. Мухіна, Н.І.Сакуліна).

Для В.А.Роменця, як і для М.П.Арнаудова, образотворча діяльність - це боротьба з усім хворобливим, творчість – це прояснення і душевне очищення, катарсис.

У кожного, – пише Л.С.Виготський, хто придивляється до дитячої творчості, саме собою виникає запитання, який сенс цієї творчості. Сенс і значення цієї творчості тільки в тому, що вона дає змогу дитині здійснити той крутий перелом у розвитку уяви, який дає нове спрямування її фантазії, що залишається на все життя [1, с.8].

Дошкільне дитинство – дуже короткий відрізок у житті людини, але він надзвичайно важливий для розумового розвитку дітей. Починаючи освоювати елементарні рухи, малюк тягне руки до красивої іграшки і затихає почувши звуки музики, дивлячись ілюстрації до своїх книжок, говорить: «Гарна!», і сам пробує малювати на аркуші олівцем тільки зрозумілу йому красу. Істину сприймає тільки чиста душа – душа малюка.

Т.Б.Бріалко, Н.Б.Демченко та інші вивчали дошкільників і переконалися: чим молодші були діти, тим ближчі вони за

розвитком, тим менше різняться між собою. Отже, якщо захотіти досягти високих результатів слід розпочинати від народження дитини.

Перші роки життя дитини найцінніші для її майбутнього, і треба якомога повніше використати їх. Як показала практика не відчувають труднощів у навчанні ті діти, які ще до школи мали високий рівень розвитку. Досить дати дітям, які вступають до школи, кілька психологічних тестів (завдань), щоб сказати: ось ці добре й легко вчитимуться, ці – посередньо, а ці – з труднощами; одні вже мають задатки дослідників, а інші – ні; а в інших його не виявити ні в який спосіб.

Але саме в ці роки малюк найбільше залежить від батьків, від того, як вони будуть сприяти його розвитку, які фактори вважатимуть важливими, а які – другорядними. Суть діяльності, за американським психологом С. Медніком, – в широті поля асоціації і в здатності долати стереотипи на кінцевому етапі мисленнєвого синтезу [1, с.29].

Як відомо, образотворче мистецтво пов'язане із взаємодією суб'єктивного та об'єктивного, в результаті якого з'являється нове – творчі ідеї, теорії, гіпотези, винаходи, твори мистецтва тощо. Нове як продукт діяльності містить як певну частку оригінального, такого, чого ще не було, так і частину старого, вже відомого і звичного. Аби наблизитись до розуміння генезису нового у (образо творені) творчому акті, потрібно відмовитись від уявлень про вторинність, пасивність та виключно зовнішню детермінованість інтелектуальної діяльності та визначити за нею здатність до активної апперцепції. Таким чином, для того, щоб наблизитись до розуміння природи нового, ми повинні припустити, що у свідомості має відбуватись трансмутація, глибинна перебудова, докорінне морфологічне та семантичне перетворення вже відомих знань, досвіду, зв'язків – у нові, ще невідомі та небували.

Порядок відомий, сталий та загальноприйнятий має бути зруйнований якоюсь таємничою «психологічною вибухівкою» та перетворений за допомогою психічної енергії невизначеного походження. Сталий зв'язок між ланками причинно-наслідкових або логічних ланцюжків розвиваються та вони з'єднуються між собою новим, небувалим чином у логічно-змістовні конфігурації, які різко відрізняються за порядком та морфологічно-синтаксичною структурою від усього, що оточує людину або накопичено в її досвіді. Енергія образотворення живиться з джерела, яке міститься в таємничій глибині духу, поза чуттєвим буттям та пов'язаними з ними структурами досвіду. Образотворча діяльність стає можливою лише за умови, що її «джерело», «енергетичний центр» автономні від буття, а детермінізм духу незалежний від детермінізму у матерії. Саме це дозволяє долати ізоморфність, конформну подібність свідомості буттю. Позабуттєвий «трансцендентальний» центр свідомості продукує незалежну від зовнішнього світу енергію зв'язку між елементами досвіду, забезпечує їх оригінальне поєднання та трансформацію. Шлях, який стимулює свідомість до творчості в різних проявах – інтелектуальній, вчинків, соціальній, моральній, – це шлях звільнення психічного від закріпачення зовнішньою детермінацією.

Л.С. Виготський вважав розвиток творчих здібностей найбільш важливим питанням дитячої психології і педагогіки. Він виділяє такі види в творчій діяльності: відтворюючий або репродуктивний, та комбінуючий, або творчий. Він фізіологічною основою творчості вважає здатність мозку не тільки зберігати і відтворювати попередній досвід, а також комбінувати, творчо опрацьовувати і створювати з елементів цього попереднього досвіду нові положення і нову поведінку. Цю творчу діяльність, засновану на комбінуючій здатності нашого мозку, психологія називається уявою або фантазією [1, с.7].

Щодо механізму творчої уяви Л.С. Виготський зазначає: «З самого початку процесу механізму уяви завжди стоїть внутрішнє та зовнішнє сприймання, що складає основу нашого досвіду. Далі слідує дуже складне опрацювання матеріалу. Важливими складовими частинами цього процесу є дисоціації і асоціації. За процесом дисоціації іде процес зміни, якій піддаються ці дисоційовані елементи. Цей процес оснований на динамічності наших внутрішніх нервових збуджень і відповідних образів. Заключним і останнім моментом попередньої роботи уяви є комбінація окремих образів, приведення їх в систему, побудова складної картини. На цьому діяльність творчої уяви не закінчується. Повне завершення цієї діяльності здійснюватиметься тоді, коли уява втілюється, або кристалізується у зовнішніх образах» [1, с.8]. З раннього віку образотворча діяльність стає для дитини однією з найбільш доступних та емоційно насичених форм творчості. У подальшому образотворче мистецтво відіграє важливу роль в становленні всебічно, гармонійно розвиненої особистості, сприяючи формуванню у неї художнього смаку, відчуття прекрасного, духовному зростанню. Особливо продуктивною для цього віку є саме образотворче мистецтво.

У нормально розвиненої дитини старшого дошкільного віку відбуваються значні зміни у розумовому розвитку, завдяки продуктивній діяльності, а саме образотворчій (малювання), формується готовність до шкільного навчання на відміну від розумово відсталих дітей, які потребують корекційного втручання та психолого-педагогічної допомоги.

Зрозуміло, що оволодіння образотворчою діяльністю розумово відсталими дітьми є досить складним і трудомістким процесом, оскільки на заняттях з малювання реалізується низка специфічних корекційно розвивальних завдань, а саме: розширення уявлення про предмети та явища навколишньої дійсності, розвиток спостережливості, координація рухів, дрібної моторики, уважності, спостережливості, зібраності, окоміру, розвиток мислення, уявлень про форму, розмір та колір предметів - що в сукупності сприяє корекції розумового розвитку.

Дослідження вчених (І.І.Будницької, Т.Н.Головіна, І.А.Грошенкова, В.С.Кузіна, Н.Н.Ростовцева, К.В.Щербакова та інших) довели, що сприймаючи довкілля, дитина хоче побачене перенести на папір, та не завжди знає, як втілити задумане. Без спеціального корекційного навчання вони не можуть зобразити предмет за ознакою, знайти місце предмета та розмістити його, узагальнити предмети за певною властивістю.

Доведено, що рівень малюнків розумово відсталих дітей залишається значно нижче рівня робіт дітей, які нормально розвиваються (І.А.Грошенкова, Т.Н.Головіна, О.П.Гаврилушкіна).

Слід зазначити, що загалом при порушенні розумового розвитку в дітей спостерігається слабка допитливість та уповільнюється здатність до навчання – здатність опанувати суспільний досвід у вигляді знань, умінь і навичок. У таких дітей порушені всі пізнавальні процеси (сприймання, пам'ять, уява, мислення, мовлення, увага), які протікають та

формується уповільнено, у більш пізні терміни та мають певні особливості [2, с.40].

У розумово відсталих дошкільників без спеціального навчання продуктивна діяльність не формується, не з'явиться і предметний малюнок. Якщо таких дітей навчають малювати без урахування особливостей їхнього індивідуального розвитку, то малюнок виходить дуже примітивний, фрагментарний, неадекватний у плані зображення цілого предмета, його деталей, форм, пропорцій. Якщо не навчати, вони не використовуватимуть у малюнках колір ні як засіб зображення, ні як засіб передачі емоцій.

Лише половина старших розумово відсталих дошкільників досягає рівня сприймання, з якого діти з нормальним інтелектом починають дошкільний вік, тобто спостерігається зниження темпу його розвитку.

Врахування індивідуальних особливостей розвитку розумово відсталих дітей набуває дуже важливого значення при корекційному навчанні в спеціальних дошкільних закладах, де заняття з образотворчого мистецтва є перш за все засобом корекційно-розвиваючого навчання.

Під час занять малювання становлення перцептивних дій лише розпочинається. До таких належать рухи руки, що з цією чи іншою метою обстежує предмет; очей, що відтворюють контур предмета, виділяючи найсуттєвіші його ознаки. Перцептивні дії – особливий вид дій, що суттєво відрізняється від дій, спрямованих на задоволення потреб дитини. Мета перцептивних дій – не зміна об'єктів та явищ, а отримання корисної інформації про їх властивості й характеристики. Дослідження І.М.Сеченова підтвердили, що предметність сприймання є не вродженою, а набутою властивістю. Провідну роль у її формуванні відіграють рух і дотик. Без руху сприймання втрачає предметність.

Відповідно до поглядів Л.С.Виготського, С.Л.Рубинштейна, А.Н.Леонтьєва й інших видатних вітчизняних психологів, психіка людини найактивніше змінюється і перебудовується у процесі діяльності, тому малювання, як предметна діяльність не можливе без рухів та дотиків. Для розумово відсталих дітей велику роль має наочність. Але й вони мають створювати свої роботи за уявою, розвиваючи пам'ять. Наявність такого уявлення дає їжу роботі уяви. Формуються ці подання у процесі безпосереднього пізнання об'єктів зображення на іграх, прогулянках, під час спеціально організованих спостережень. Багато чого діти дізнаються з усних оповідей. У процесі самої діяльності уявлення їх про властивості та якості предметів уточнюються завдяки зору, дотику, рухам рук.

Займаючись малюванням діти знайомляться з різним матеріалом, його властивостями, можливостями, набувають навичок роботи. Усе це сприяє розумовому розвитку. Навчання образотворчій діяльності вимагає формування таких розумових операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення. У процесі спостережень, під час обстеження предметів та його частин, перед зображенням будівель дітей вчать виділяти форму предметів та його частини, величину та місцезнаходження частин у предметі, колір. Зображення різних за формою предметів потребує їхнього зіставлення та встановлення певних відмінностей. Разом з тим діти навчаються порівнювати предмети, явища і виділяти у них спільне та різне, об'єднувати предмети за подібністю.

В.М. Синьов зазначав, що дуже велике значення для становлення у дитини цілісного образу на певному етапі розвитку сприймання має образотворча діяльність – малювання, аплікація, ліплення [5, с.128].

Особливо важливим є старший дошкільний вік для корекційного навчання образотворчого мистецтва розумово відсталих дошкільників, тому що під час проведення корекційного навчання малюванням активні дії перцептивної системи дають дошкільнику змогу відобразити властивості предметів неізолювано, а виступають як властивості конкретних предметів. Руки людини – унікальний інструмент. Руками ми їмо, пишемо, будуємо, перемо, готуємо їжу. Та й ніяким пензликом не намалюєш таких ягідок калини, як пальчиком. Звичайно, не треба відмовлятися від пензлів, фарб, олівців, фломастерів, крейдочок, але використовувати усі ці матеріали у поєднанні все ж варто.

Доведено, що вибір за зразком (за кольором, формою, розміром) розумово відсталі діти можуть лише на п'ятому році життя. Отже, страждає цілісність їхнього сприймання. Якщо на занятті вони і виділяють певну властивість предмета, то у побуті, повсякденному житті цю інформацію використовувати не можуть. Розумово відсталі діти мають недостатність щодо основних характеристик сприймання (уповільненість, вузькість, не диференційованість [2]).

З розвитком сприймання тісно пов'язаний розвиток уяви, образи якого створюються тоді, коли предмет безпосередньо не сприймається. Основний шлях формування образів уяви полягає у тому, що дорослий закріплює те, що сприймається дитиною, а потім користується словом, щоб викликати цей образ [5, с.129]. Під керівництвом дорослого діти поступово набувають здатностей аналізувати предмет. На занятті з малювання розвивається мова дітей, засвоєння назв, форм, кольорів, відтінків, просторових позначень, що сприяє збагаченню словникового запасу.

На заняттях з малювання здійснюється не лише корекція сприймання, а й мислення. Проблемою особливостей та розвитку мислення займалися такі вчені, як Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, П.Я.Гальперін, Ж.А.Піаже. Ними було встановлено, що здатність до мислення не дається дитині при народженні в готовому вигляді. Ми знаємо, що в дошкільному віці взаємодіють три основні види мислення: наочно-дійове, наочно-образне та словесно-логічне. На їх розвиток і має спрямовуватися корекційно-розвивальна робота образотворчого мистецтва дітей з особливими розумовими потребами.

Наочно-дійове мислення у розумово відсталих дітей характеризується значним відставанням у темпі розвитку. Не кожна дитина старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями може вирішувати найпростіше практичне завдання. Вона не завжди розуміє, як зобразити предмет з використанням засобів на папері. Страждають також наочно-образне та словесно-логічне мислення. Є випадки, що коли у дитини не виходить щось, вона втрачає інтерес до діяльності: не вийшла відразу квітка – не буде більше малювати. Досить часто діти просять дорослого допомогти намалювати. І тут важливо, щоб вихователь допоміг малюку, а не зробив замість нього. Треба, щоб з допомогою дорослого дитина досягла мети сама. А як це зробити? Дитину треба зацікавити: «Не хоче сьогодні твій пензлик малювати квіти? От капосний! Відклади його. А пальчики в тебе слухняні? Давай-но спробуємо малювати без пензлика. Хочеш?». І ось у малюка

заблищали оченята, і він з цікавістю погоджується. Щоб дитина зрозуміла, що малюнок – це зображення реального предмета, дорослий показує дитині, як малювати нескладний предмет (можна це робити разом). Потім дитина підкладає зображення до відповідного предмета. Розумово відстала дитина не завжди розуміє мову рухів і не може його показати – вона копіює позу, тому дію демонструє дорослий, а діти її повторюють. При цьому треба дотримуватися певного порядку словесної інструкції. Тобто, спочатку дія зображується, а потім називається.

Творчість у образотворчій діяльності супроводжується деякими незручностями. Щоб звести їх до мінімуму, під рукою завжди повинна бути ганчірка, а для юного майстра художньої справи бажаний балдахін художника, для якого якнайкраще підійде стара татова сорочка, вдягнута задом наперед. Основна умова: малюючи, ні в якому разі не можна повертати аркуш для зручності роботи. Повертати можна тільки рукою, можна навіть вставати, підходити до столу з іншого боку, повертатись, нахилитись самому, але аркуш паперу повинен лежати на столі, прикріплений до мольберта, на підлозі незмінно. Така умова спонукатиме дитину до вирішення проблемних ситуацій з одного боку, а з іншого – сприятиме розвитку кисті руки, зокрема, і фізичному, розумовому розвитку в цілому.

Дослідження багатьох авторів (А.Р.Маллер, Г.В.Цикото, А.Г.Обухівської, Т.О.Ілляшенка, Т.В.Жук) доводять, що образотворча діяльність (малювання), розкриває великі можливості для корекційної роботи з розумово відсталими дітьми. Вона корегує уяву і мислення дітей, допомагає компенсувати недоліки в їх емоційному розвитку, сприяє закріпленню зв'язків між зображувальною і мовною діяльністю [4, с.114].

На нашу думку малювання – корекційний інструментарій діяльності, вміння зосереджуватися на чомусь та утримувати послідовність. З метою самостійного відтворення діяльності, дошкільник з особливими розумовими потребами має навчитись використовувати певні вміння, навички, які корегують розвиток пам'яті, уваги, уяви, мислення тощо.

З метою підвищення ефективності корекційної роботи важливо враховувати своєрідність малювання розумово відсталих дітей. У «корекційному малюванні» основним завданням є допомога інтелекту педагога образотворчими засобами збагатити (а іноді й створити) ті самі осмислені враження про світ, недоліки яких переживає кожна дитина.

Саме образотворче мистецтво, як засіб корекційного навчання надає дітям можливості зображувати, усвідомлювати і відчувати реальні повсякденні ситуації, сприяє розвитку активності розумово відсталих дітей, їх соціалізації та інтеграції в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Выготский Л.С. Сбор. Соч.: В 6 т. Основы дефектологии Под. ред. Т.А.Власовой. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 5. – 368 с.
2. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика. – М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2005. – 207 с.
3. Маллер А.Р., Цикото Г.В. Воспитание и обучение детей с тяжелой интеллектуальной недостаточностью. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. –208 с.
4. Обухівська А.Г., Ілляшенко Т.Д., Жук Т.В. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. –К.: Редакція загально педагогічних газет, 2012. – 128 с.
5. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: Підручник. – К.: Знання, 2008.-359 с.

УДК: 372.3/.4+159.922.7+159.9+371

АДАПТАЦИЯ УЧАЩИХСЯ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ К ОБУЧЕНИЮ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Волбуева Н.А.

Новосибирский государственный педагогический университет

У роботі розглянута проблема адаптації дітей з обмеженими можливостями здоров'я до навчання в початковій ланці школи. Реалізація механізмів адаптаційного потенціалу, закріплених генетично на індивідуальному і популяційному рівні, залежить від середовища і тренування. результати обстеження учнів початкових класів. Показано, що діти пройшли підготовку через технологію "Коллективный способ навчання" в умовах шкільного навчання і традиційну технологію в комплексі "Дитячий садок-школа" мають різний рівень готовності до навчання в школі.

В работе рассмотрена проблема адаптации детей с ограниченными возможностями здоровья к обучению в начальном звене школы. Реализация механизмов адаптационного потенциала, закреплённых генетически на индивидуальном и популяционном уровне, зависит от среды и тренировки. результаты обследования учащихся начальных классов. Показано, что дети прошедшие подготовку через технологию "Коллективный способ обучения" в условиях школьного обучения и традиционную технологию в комплексе "Детский сад-школа" имеют разный уровень готовности к обучению в школе.

The paper considers the problem of adaptation of children with disabilities to education in primary schools link. Implementation of mechanisms of adaptive capacity, genetically fixed at the individual and population level, depends on the environment and training. results of a survey of students in primary schools. Shown that children trained through technology "collective way of learning" in the conditions of schooling and traditional technology in "Nursery School" have different levels of readiness for school.